O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

____

I.M.Tuxtasinov

2022-yil “30” 06

SEMANTIKA VA PRAGMATIKA ELEMENTLARI FANINING O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi: 200 000 - San’at va gumanitar fanlar

Ta’lim sohasi: 230 000 - Tillar

Ta’lim yo‘nalishi: 60230800 - Kompyuter lingvistikasi

Fan/modul kodi SPE2506		O'quv yili 2022-2023	Semestr 5	ECTS – Kreditlar 6
Fan/modul turi Tanlov		**Ta'lim tili** O'zbek	**Haftadagi dars soatlari** 6	
1.	**Fan nomi**	**Auditoriya mashg'ulotlari (soat)**	**Mustaqil ta'lim (soat)**	**Jami yuklama (soat)**
	Semantika va pragmatika elementlari	84	96	180

2\.

I. Fanning mazmuni

Fanni o'qitishdan maqsad – "Semantika va pragmatika elementlari" fani lisonning nutqiy voqelanishini unga hamrohlik qiluvchi nutqiy paradigmalar (fiziologik, ruhiy, professional, axloqiy, estetik, madaniy, nutq vaziyati – nutq sharoiti, nutq uslubi) qurshovida tekshirish natijasida lisonni modifikatsiya qiluvchi vositalarning ta'siri va ahamiyatiga baho, nutqning ta'sirchanlik va ijtimoiy qadr-qiymatiga ilmiy tavsif beriladi.

Fanning vazifasi- tilning voqelanishda inson omili bilan bog'liq ravishdagi nutqiy muloqot jarayonini tadqiq qilish lingvopragmatik va psixolingvistik yo'nalishning o'rganish manbaini tashkil etadi.

II. Asosiy qism (amaliy mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: "Semantika va pragmatika elementlari" faniga kirish.

Ch.Pirs va semiotika. Ch.Pirs - pragmatikaning asoschisi sifatida. Semiozis. Reprezentamen. Interpretator. Ch.Morris ta'limoti. Semiotik jarayon tahlili. Lisoniy belgining semiotik bo'laklari.

2-mavzu: F.de Sossyur ta'limoti.

XIX-XX asrda tilshunoslikda lisoniy strukturalar tadqiq qilinganligi, yangi asrda lisoniy strukturalarning nutqiy voqelanishi masalasi asosiy diqqat e'tiborda bo'layotganligi.

3-mavzu: Pragmalingvistika tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida.

Pragmalingvistikaning metodologik negizi. "Pragmatiklingvistika" nutq vaziyatini lisoniy birliklar mohiyatining nutqiy xoslanishidagi asosiy omil sifatida qarashi haqida. Shaxs omilining nutqiy vaziyat omili bilan mushtarakligi. Axborot uzatish va qabul qilish. Kommunikativ harakatlar.

4-mavzu: Kommunikativ-pragmatik yo'nalishning shakllanishi.

O'zbek substansial-pragmatik tilshunosligi. Kommunikatsiya, pragmatika, konsepsiya, funksional pragmalingvistika, yashirin pragmalingvistika. Lingvistik falsafa konsepsiyasi. Pragmatika tushunchasi. Pragmalingvistika yo'nalishlari.

5-mavzu: Pragmalingvistikaning predmeti, pragmalingvistik tahlil.

Pragmalingvistikaning o'ziga xos jihatlari. Lisoniy muloqot jarayoni. Lisoniy tizim. Lisoniy tabiat.

6-mavzu: Pragmatika va semiotik jarayon.

Fanning yangi paradigmalari bu bilan shug'ullanishi. «Pragmatika» (yun. pragma – ish, harakat) aslida falsafiy tushuncha bo'lib, u Sokratdan oldingi davrlarda ham qo'llanishda bo'lganligi.

7-mavzu: XX asrning 20-30 yillarida Amerika va Yevropada pragmatizm. (Ch.Pirs, R.Karnap, Ch.Morris, L.Vitgenshteyn). "Pragmatika" atamasi dastlab tilshunoslik faniga XX asrning 30-yillarida mashhur nazariyotchi Ch.Morris tomonidan kiritilganligi va pragmatikani semiotikaning tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaralganligi.

8-mavzu: Lisoniy faoliyatning pragmatik xususiyati.

Lisoniy muloqot, vuloqotning ijtimoiy, ruhiy-psixologik qonuniyatlar. Lisonning nutq ijodkori.

9-mavzu: Semantika va pragmatika munosabati.

Lingvistik pragmatikaning shakllanishi. Semantik nazariya. Pragmatik nazariya. Pragmalingvistika til sathlararo tizimda. Tilshunoslikning amaliy va antropotsentrik yo'nalishlari. Lingvokulturologiya, etnolingvistika, pragmalingvistika (lingvopragmatika), ritorika, sotsiolingvistika, psixolingvistika, lingvokognitologiya, ontolingvistika, kompyuter lingvistikasi. Muloqot sistemasi birliklari. Bilvosita nutqiy akt yoki semantika va pragmatika munosabati. Bilvosita nutqiy aktlarning ifoda va mazmun doiralari. Pragmatik ma'no ko'chishi. Nutqiy tuzilmalar.

10-mavzu: Pragmatik pressupozitsiya hodisasi.

Semantik va pragmatik pressupozitsiya. Pragmatik pressupozitsiyaning matnga xosligi. Eksplikatura. Implikatura. Sotsiopragmatik tahlil asoslari. Hurmat tamoyili muloqot kechishini ta'minlovchi asosiy manba. Sotsiopragmatikada hurmat kategoriyasi. Pragmatik presuppozitsiyaning matn (nutq) ga xosligi. Sotsiopragmatik tahlil asoslari.

11-mavzu: Pragmatik mazmunni shakllantiruvchi hodisalar.

Kommunikativ ma'no. kommunikativ semantika. Matn mazmunining denotativ qismi. Referensiya hodisasi.

12-mavzu: Fanda paradigmalar almashinuvi haqida

"Paradigma" falsafiy tushunchasi. Kelib chiqishi tarixi. Tomas Kun va uning rivojlanish nazariyasi. Bilim sohasidagi anomaliyalar. Ilmiy paradigmaning hayot aylanishi. Paradigmalar va jamiyat hayoti. Ta'limning sakkizta paradigmasi.

13-mavzu: Til ta'limi va pragmalingvistika.

Ilmiy tafakkur taraqqiyoti har qanday fan sohasidagi nazariy qarashlar.

Passionar taraqqiyot va pragmalingvistika. Til tizimi sinergetikasi haqida tushuncha. Sintaktika, semantika va ptagmatika. Ch.Pirsning pragmalingvistikaga oid qarashlari.

14-mavzu: Segment va partsillyatsiv qurilmalarning diskursiv-pragmatik xususiyatlari.

Matnda diskursida maqsadga yunaltirilgan til birliklarining namoyon bo‘lishi.

15-mavzu: Diskurs haqida.

Matn. Matnning lisoniy-nutqiy sistema ekanligi. Diskurs lisoniy, shaxsiy va vaziyat omili muvofiqlashgan sistema ekanligi. Diskursning turlari. Diskursning tasnifi. Diskursiv tahlil tarixi.

16-mavzu: Diskurs va baholash faoliyati.

Baho tushunchasi va uning mohiyati. Baho va diskurs munosabati. Diskurs strukturasi.

17-mavzu: Kommunikativ va pragmatik yo‘nalishning shakllanishi

Pragmatika - tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishi. Nutqiy faoliyat. Inson lisoniy faoliyati. Til+nutq.

18-mavzu: Kommunikativ maqsad va baho.

Kommunikativ intensiya (maqsad, mo‘ljal, niyat) tushunchasi va uning mohiyati. Kommunikativ intensiya va baho munosabati. Nutq maqsadi va pragmatik ta’sir.

19-mavzu: Kommunikativ strategiya va taktika.

Kommunikativ strategiya va taktika tushunchalari haqida. Kommunikativ maqsad va kommunikativ strategiya. Kommunikativ strategiya va muloqot vaziyati.

20-mavzu: Samarali muloqotning tamoyil va qoidalari.

Muloqotning samarali kechish jarayoni, pragmalingvistikada lisoniy muloqot, H.Grays ta’limoti.

21-mavzu: Sotsiopragmatik tahlil asoslari.

Tahliliy munosabat, pragmatik tahlil, sotsiopragmatika.

22-mavzu: Muloqot sistemasi va uning xususiyatlari haqida.

Muloqot strukturasi. Muloqot sistemasi. Kommunikativ mazmun. Informativ mazmun. Yaxlitlik va tugallanganlik. Uning geterogen sistema ekanligi. Shaxs unsuri. Vaziyat unsuri. Lisoniy unsur. Sistemadagi unsurlarning muvofiqlashuvi.

23-mavzu: Nutqda kommunikativ intensiya.

Til va nutq birligi, farqi. Nutqiy kommunikatsiya. So‘zlovchi, tinglovchi munosabatlari.

24-mavzu: Deyksis va nutqiy muloqot matni.

Matnda mazmunning ifoda topishi. Muloqot faoliyati. Ideal lisoniy faoliyat. Lisoniy tafakkur.

25-mavzu: Nutq vaziyati.

Nutq vaziyati tushunchasi. Nutqiy muloqot komponentlari. Nutqiy muloqotning voqelanish shart-sharoitlari.

26-mavzu: Nutqiy akt nazariyasining pragmalingvistik ta’limotda tutgan o‘rni.

Muloqot jarayonu, nutqiy faoliyat. Gap va hukm. So‘lovchi, tinglovchi.

Lisoniy, nolisoniy xususiyatlar.

27-mavzu: Nutqiy aktlarning tasnifi.

J.Ostin tasnifi, Verdiktivlar, ekzersitivlar, komissivlar, bexabitivlar, ekspozitivlar.

28-mavzu: Nutqda shaxs omili.

Nutq faoliyati va lisoniy shaxs. Lisoniy shaxs va kommunikativ shaxsning o‘zaro munosabati. Tilning voqelanishida inson omilini aniqlashga turli yondashuvlar.

29-mavzu: Illokutiv aktlar va ularning tasniflanishi.

Illokutiv akt haqida umumiy ma’lumot. Illokutiv aktlar tasnifi. Nutqiy akt mazmuni lisoniy va nolisoniy xususiyatlar umumlashmasidan iboratligi. Nutqiy akt nazariyasining pragmalingvistik ta’limotda tutgan o‘rni. D.Frank “Pragmatikaning etti aybi” ma’ruzasi.

30-mavzu: So‘zning semantik tarkibi.

So‘z tilning asosiy birligi. So‘zlarda madaniy komponentlar. So‘zlarning tematik xususiyatlari. So‘zni semantic ifodalash usuli.

31-mavzu: Etnisotsiopragmatik tahlil asoslari.

Pragmatik tahlil, sotsiopragmatikaning kelib chiqishi, tadqiq usulining o‘ziga xos jihatlari.

32-mavzu: Rasmiy nutqning pragmasemantik tadqiqi.

Rasmiy uslubning o‘ziga xosligi. Pragmasemantik tahlil usuli. Rasmiy nutq va me’yor tushunchasi.

33-mavzu: Badiiy nutqning pragmasemantik tadqiqi.

Badiiy uslubning o‘ziga xosligi. Pragmasemantik tahlil usuli. Badiiy nutq va me’yor tushunchasi.

34-mavzu: Nominatsiya usullari va so‘zning ichki shakli.

Olamning lisoniy manzarasi. So‘zlarning ichki shakli. Konseptualizatsiyalash usuli. Olamning konseptual manzarasi.

35-mavzu: So‘z badiiy obrazlar va timsollarning milliy o‘ziga xos asosi sifatida.

So‘zlarning timsoliy-emotsional doirasi. So‘zlarning timsoliy ma’nosi. So‘larning milliy-madaniy komponenti.

36-mavzu: Frazeologiya milliy-madaniy aspektda.

Insonning til shuuri. Frazeologizmlarda milliy madaniyatning ifodalanishi.turli tillar frazeologiyasida umumiy jihatlar.

37-mavzu: Matn milliy-madaniy aspektda.

Matn zamon kontekstida. Matnning semantik xusuiytalari. Ison – ti – madaniyat.

38-mavzu: Milliy o‘ziga xos so‘zlar.

Milliy-madaniy komponent, so‘zning madaniy komponenti, realiyalar, tag asosli leksika.

39-mavzu: Nominatsiya usullari va so‘zning ichki shakli.

Olamning lisoniy manzarasi, obrazlar belgisi, realiyalar, konseptualizatsiya.

40-mavzu: Lisoniy interferensiya va lingvomadaniy interferensiya.

	Lingvomadaniyat, interferinsiya, strukturaviy bosqich, madaniy interferensiya. Lisoniy interferensiya. **41-mavzu: Lingvokulturema va konsept tushunchalari.** Til va madaniyat, Lingvokulturema, semantika, matn semantikasi, konsept. **42-mavzu: Nutq lisoniy faoliyat.** Lisoniy shaxs, tarbiya, qadriyat, madaniyatshunoslik, madaniy qadriyat, gapiruvchi inson. Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o'tilishi mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalari qo'llanilishi maqsadga muvofiq. **III. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar** **Mustaqil ta'lim uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:** 1. Sotsiopragmatik va etno-sotsiopragmatik tahlil asoslari. Nazariy manbalar obzori va matn tahlili. 2. So'z turkumlarining semantik-pragmatik xususiyatlari. Olmosh, undov, modal va taqlidiy va yordamchi so'zlarning pragmatik xususiyatlari. 3. Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romani tiliga pragmatik tavsif. 4. Abdulla Qahhorning "O'g'ri" "Bemor" hikoyalarining pragmatik tahlili. 5. Tohir Malik "Shaytanat" romanidan olingan parchaning pragmatik tahlili. 6. Murod Muhammad Do'stning «Lolazor» romani yoki boshqa asarlarining pragmatik talqini. 7. Shukur Xolmirzayev asarlarining pragmatik tahlili. 8. Tog'ay Murodning «Otamdan qolgan dalalar» romanining pragmatik tahlili. 9. O'zbekcha yozma publisistik va badiiy matnlardan jim qolish va gradatsiyalarda pragmatik xususiyatlarning namoyon bo'lishiga doir. 10. O'zbekcha yozma publitsistik va badiiy matnlardan o'xshatishlarda pragmatik xususiyatlarning namoyon bo'lishiga doir misollar topish va ularni yozma sharhlash. 11. O'zbek tilidagi so'z, so'z birikmasi, va gaplarda pragmatik xususiyatlarning namoyon bo'lishiga doir misollar topish va ularni yozma sharhlash. 12. Tilshunoslikda lisoniy faoliyat va unda shaxsiy omilning namoyon bo'lishiga doir misollar topish va ularni yozma sharhlash. 13. Til birliklarining pragmatik yuzasidan tahlil qilish asoslari. 14. Semantik va pragmatik pressupozitsiya. 15. Pragmatik vaziyat va gap qurilishi.

	16. Pragmatik omillarni kuchaytiruvchi vaziyat. 17. Yozma matnda pragmatik vaziyat tasviri. 18. Olmoshlarning pragmatik xususiyatlari. 19. Sotsiopragmatik tahlil asoslari. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlanib, referatlar taqdimotlar asosida qabul qilinadi.
3.	**IV. Ta'lim natijalari / Kasbiy kompetensiyalari** **Talabalar bilishi kerak:** Darslik va o'quv qo'llanmalarning boblari va mavzularini o'rganish. Bunday ish natijalari amaliy, kollokviumlarda hamda referatlar va individual berilgan topshiriqlar orqali ***tasavvurga ega bo'lishi kerak;*** **(bilim)** Tarqatma materiallar bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni o'zlashtirish. Bunda o'qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo'ladi. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarini ***bilishi va ulardan foydalana olishi;*** **(ko'nikma)** "Semantika va pragmatika elementlari" fanining qoidalarini mustahkamlash bo'yicha manbalarni o'rganish, ularni tahlil qilish, usullarini qo'llash, tilshunoslikka doir muammolar bo'yicha yechimlar qabul qilish ***ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.*** **(malaka)**
4.	**VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:** • Interfaol keys-stadi; • Amaliy (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar, tahlillar); • Guruhlarda ishlash; • Klaster metodi • Taqdimotlarni qilish; • Individual loyihalar; • Baliq skleti • Jamoa bo'lib ishlash va himoya uchun loyihalar.
5.	**VII. Kreditni olish uchun talablar:** Oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni muvaffaqiyatli topshirish.
6.	**Asosiy adabiyotlar** 1.Mamatov A. Zamonaviy lingvistika. – Toshkent, 2019. 2. Mahmudov N., Mirtojiyev M. Til va madaniyat. -T., 1992. 3. Safarov Sh. Pragmalingvistika. –Toshkent: O'zME, 2008. 4. Hakimov M. O'zbek tili pragmatikasini o'rganish. – Farg'ona, 2011.

	Qo‘shimcha adabiyotlar 1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 29 б. 2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 47 б. 3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 485 б. 4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда. 5. Мирзиёев Ш.М. Танкидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаг Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халк сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11. 6. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014. – 46. 7. Kenjebalina G.N. Lingvopragmatika. – Pavlodar, 2012. 8. Safarov Sh., Toirova G. Nutqning etnosotsiopragmatik tahlili asoslari. – Samarqand, 2007. 9. Mahmudov N. Presuppozitsiya va gap // O‘zbek tili va adabiyoti, 1985, 6-son. 10. Mahmudov N. Til. -T.: Yozuvchi, 1998. 11. Mo‘minov S. So‘zlashuv odobi. – Farg‘ona, 1997. 12. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. –Самарқанд, 2007. 13. Hakimov M. O‘zbek tilida matnning pragmatik talqini: filol.fanlari d-ri diss. .avtoref. – Toshkent, 2001. 14. Iskandarova Sh.M. O‘zbek nutq odatining muloqot shakllari: filol.fanlari nomz. diss. .avtoref. – Samarqand, 1993. 15. Toirova G.I. Nutq muloqot situativ pragmatik sistema sifatida. – Toshkent: “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. **Axborot manbaalari** http://ziyonet.uz http://natlib.uz http.www.bukinistu.ru

7.	**Samarqand davlat chet tillar instituti tomonidan ishlab chiqilgan va institut Kengashining 2022-yil “30” 06 dagi “11”-sonli bayoni bilan tasdiqlangan.**
8.	**Fan/modul uchun mas‘ullar:** **Mamirova D.Sh.** – SamDChTI, “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)
9.	**Taqrizchilar:** **Rashidova U.M.** – SamDU, “O‘zbek tilshunosligi” kafedrasi dotsenti (PhD) **Turniyazov B.N.** – SamDChTI, “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi dotsenti (DSc)